

УДК 332/63:631.548

О. В. Мороз,

д. е. н., професор, професор кафедри менеджменту та моделювання в економіці,
Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця

Н. П. Карачина,

д. е. н., професор, професор кафедри менеджменту та моделювання в економіці,
Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця

В. М. Семцов,

к. е. н., доцент кафедри фінанси і кредит Вінницького навчально-наукового інституту
економіки Тернопільського національного економічного університету, м. Вінниця

Н. Ф. Мандзюк,

аспірант, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця

ІНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ ОПОРТУНІСТИЧНИХ МОДЕЛЕЙ ПОВЕДІНКИ В АГРАРНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ

O. Moroz,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Management and Simulation in Economy,
Vinnytsia national technical university, Vinnytsa

N. Karachyna,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Management and Simulation in Economy,
Vinnytsia national technical university, Vinnytsa

V. Semtsov,

PhD (Economics), Associate Professor, Department of finance and credit Vinnytsa research institute
of Economics Ternopil National Economic University, Vinnytsa

N. Mandzyuk,

Postgraduate, Vinnytsia national technical university, Vinnytsa

INSTITUTIONAL BASIS OPPORTUNISTIC BEHAVIORS IN AGRICULTURE UKRAINE

У статті розглянуто основні проблемні питання розробки теоретико-методичних підходів щодо дослідження явища опортунізму в аграрному секторі економіки України. Ідентифіковано потенціал та перспективи використання методу аналізування процесів економічного опортунізму через призму теорії контрактів та агентських відносин. Проведено уточнення категорії "опортунізм", а також розглянуто основні його прояви в сучасній аграрній сфері. Визначено сутність, причини та принципи опортуністичної поведінки, що виникає між основними учасниками агентів ринку з врахуванням особливостей недосконалого типу конкуренції в Україні. Підкреслено роль інститутів в контексті забезпечення протидії опортунізму на сільських територіях. Виявлено основні проблеми державного регулювання розвитку сільських громад. Обґрунтовано концептуальні положення щодо необхідності використання інститутів як фактору, який здатний протидіяти опортуністичним моделям поведінки. Визначено, що саме опортуністичні моделі поведінки спричинили дисфункції ринкових реформ в Україні.

In the article the main problems of development of theoretical and methodological approaches to the study of the phenomenon of opportunism in the agricultural sector of Ukraine. Identified potential and prospects of the method of analysis of the processes of economic opportunism in the light of the theory of contract and agency relations. A specification for "opportunism" and considered its main manifestations in modern agriculture. The essence, causes and principles of opportunistic behavior that occurs between the main actors of the market agents to the specific type of imperfect competition in Ukraine. Emphasized the role of institutions in the context of combating opportunism in rural areas. The basic problem of state regulation of rural communities. Conceptual position on the need for institutions as a factor that is able to resist opportunistic behaviors. Determined that it is opportunistic behaviors caused dysfunction market reforms in Ukraine.

Ключові слова: опортунізм, інститут, аграрний сектор, контракт, підприємство, державне регулювання.

Key words: opportunism, institution, agricultural sector, contract, business, government regulation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Актуальність даної теми досліджень обумовлена численними фактами про суперечливість соціально-економічних наслідків ринкових реформ у вітчизняному сільському господарстві, що було здійснено з початку 90-х рр.

XX ст. Так, з одного боку, в останні роки галузь характеризує прискорена капіталізація та інтенсифікація великого аграрного бізнесу із значними перспективи адаптації до світового ринку, з іншого — накопичення і загострення соціальних проблем в аграрному соціумі, як-

раво виражені галузеві диспропорції, інші несприятливі тенденції. При цьому у суспільстві переважає негативне оцінювання ролі існуючої регулятивної політики на фоні констатації виключно високого потенціалу галузі та, водночас, низького ступеня його реалізації. Все це дозволяє віднести питання опису дисфункцій розвитку галузі до одного з найважливіших у науково-теоретичному і прикладному контексті.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Галузеві кризові тенденції та проблеми достатньо широко вивчаються вітчизняними вченими-економістами. Так, достатньо детальний опис зазначеного наведено у працях М. Дем'яненка, І. Лукінова, М. Маліка, О. Онищенка, Б. Пасхавера, П. Саблука, В. Юрчишина, та ін., на основі досліджень яких формувалася концепція аграрних реформ. Інституційне аналізування суті існуючих проблем було зокрема здійснено в Україні такими вченими, як О. Мороз, О. Прутська, О. Шпикуляк, В. Мамчур, М. Дубініна, Т. Усюк та ін. Акценти таких дискусій, наведені факти та власне наше бачення переконують, що і ідеологія реформування, і її практична реалізація потребують науково обґрунтованого корегування.

Якщо розглядати вітчизняний досвід таких досліджень більш детально, то хотіли б загострити увагу на відсутності серйозного наукового вкладу у вирішення самої актуальної проблеми України — підвищення ефективності ринкового реформування як у загальному, так і галузевих, у т.ч. соціальних аспектах. Це є особливо важливим тому, що негативний досвід реформ можна пояснити перш за все або принаймні значною мірою впливом інституційних факторів — дане твердження широко представлено у роботах [1—3]. Все це потребує коректного тлумачення інституційної теорії.

При цьому в ряді робіт, на нашу думку, допускається досить вільне тлумачення ключових термінів даного концепту. Наприклад, у тому разі, коли до інституцій віднесено "установчі документи підприємств", "інструкції органів самоврядування" [4, с. 9], або ж "зелений туризм" та сертифікаційне управління якістю [5, с. 11], кількість елеваторів і овочесховищ [6, с. 10] чи законодавчих та нормативних документів [5, с. 17].

У даному разі мова йде не просто про підміну понять, але й унеможливлення використати потенціал теорії інституціоналізму при модернізаціях регулятивної системи.

Разом із тим, галузеві дослідження у зазначеному ракурсі фактично не розглядають фактор опортунізму, опортуністичної діяльності та відповідних моделей поведінки як стратегієутворюючих чи, більше того, детермінантних факторів формування особливостей ринкового середовища в аграрному секторі України і традиційної регулятивної політики. До поодиноких робіт у даному напрямку можна віднести публікацію [7], де зроблено спробу визначити дану категорію та здійснити опис моделі відповідної діяльності.

Уточнення категорії представляється важливим з огляду на досить різне її тлумачення у літературі. Так, у "Словнику ідеологічної боротьби", виданому у часи СРСР, зазначалося, що опортунізм — це "...теорія і практика пристосування і підпорядкування інтересів трудящих інтересам буржуазії, що ведуть до розколу робочого класу, до відмови від кінцевої мети робочого руху" (кін. цит.) [8]; вважаємо, що дане трактування не надає потрібного висвітлення і взагалі не може бути використаним в економічних дослідженнях. В інших роботах, наприклад [9], під терміном опортунізм (франц. *opportunism* — пристосовництво від лат. *opportunus* — зручний, вигідний, слушний) запропоновано розуміти поведінку, метою якої є отримання вигоди нечесним шляхом; в даному разі особливо хотіли б підкреслити аспект наявності окремого типу поведінки, під яким саме і розуміється опортунізм як економічне явище. Б. Корнейчук у подібному контексті опортунізм трактує як поведінку, що "...націлена на переслідування власного інтересу і не обмежена міркуваннями моралі, тобто з використанням обману, хитрості і підступності" [10, с. 245]. Аналогічної точки зору дотримуються П. Мілгром і Дж. Робертс, які вважають, що опортуністична поведінка — це "...егоїстична поведінка, що не стримується міркуваннями морального порядку" [11, с. 379]. В. Тамбовцев вважає [12], що під опортунізмом слід розуміти використання чужих ресурсів у своїх приватних цілях. Таким чином, опортунізм асоціюється всіма дослідниками як негативний соціально тип поведінки, проте який характеризується широким спектром характеристик — від морально-етичного до безпосередньо кримінального, і таке широке тлумачення об'єктивно призводить знову ж таки до підміни понять. Загалом же і у світі, і в Україні теоретичне та практичне вирішення проблеми опортуністичної діяльності в аграрному секторі як конкретного соціально-економічного явища залишаються мало вивченими.

МЕТА І МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою даного дослідження є розробка теоретичних та методичних підходів до опису змісту та прояву опортуністичної діяльності в аграрному секторі економіки. В якості мало залучених до останнього часу спеціальних методів дослідження було використано метод аналізування економічних процесів через інструментарій теорій контрактів і агентських відносин.

Загалом гіпотеза досліджень будувалася на припущенні про наявність неврахованих факторів реформ, які не можуть бути адекватно описані в термінах традиційних економічних підходів. В даному разі має право на життя, як вважаємо, досі мало залучений термін "приховані економічні процеси", до яких повинен бути віднесений і тип опортуністичної поведінки як безпосередній інституційний фактор. Методологія досліджень — відповідно — передбачала, що такі фактори мають взаємозалежний інституційно-ринковий зміст, де саме поєднання цих критеріїв визначає як суть проблеми, так і її вивчення. Теоретичне підґрунття аналізу охоплювало насамперед сукупність аналогів і гібридів теорії інституціоналізму, класичної і неокласичної політекономії, а також теорій державного регулювання.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Виходячи з вищенаведених визначень, на нашу думку, представляється найбільш обґрунтованим під категорією "опортунізм" розуміти особливий тип економічної поведінки, який має логічні негативні соціально-економічні наслідки. Хотіли б особливо підкреслити, що віднесення такого типу поведінки до опортуністичних базується на дуалізмі соціальних оцінок "очікування певної поведінки — реальної поведінки". Відповідно ступінь опортунізму визначається відмінностями між очікуваною поведінкою і реальною: чим більшими є відмінності, тим сильнішим є опортунізм.

Приклади зазначеного можуть охоплювати будь-які рівні суспільних ієрархій — від сімейних до національних і глобальних: очікування певного типу поведінки та констатація невідповідності до такої може мати фіксацію як по відношенню до члена сім'ї, так і суб'єктів транснаціонального рівня. При цьому характеристики очікуваної поведінки умовно фіксуються на певному суспільному, ментальному рівнях. Так, якщо суспільство або якась його частина не сприймає цінності капіталізму, то це має безпосередній вплив на картину очікувань від його впровадження. Якщо розглядати

безпосередньо приклад аграрних реформ в Україні, то ідентифікація опортунізму може здійснюватися за різницею між очікуванням щодо поведінки бізнесу з боку селян та реальними наслідками його діяльності, які породжують спектр сьогодні існуючих проблем. У більш широкому контексті весь процес побудови ринкової економіки може бути оціненим за наявним дисбалансом між очікуваннями суспільства на початку 90-х рр. ХХ ст. та реальними наслідками в даний час.

Хотіли б особливо підкреслити, що ми тяжіємо до точки зору про необхідність розмежування понять "опортуністична" та "протиправна" поведінки. Опортунізм — і це є принциповим — безпосередньо не порушує існуючого законодавства. Тобто проблема полягає не у правовому, а морально-етичному полі; з останнім асоціюємо водночас функціональність факторів інституційного впливу, тобто неекономічних факторів, вплив яких має прямі економічні наслідки, вартість, ціну, конкретні втрати чи вигоди суспільного виміру.

Сама загальна аналітична модель опису універсального економічного опортунізму передбачає особливий тип контрактних відносин, в результаті реалізації яких одна сторона (або сторони), в межах закону, шляхом використання мінімальних зусиль на фоні наявного ефекту асиметрії інформації порушує інтереси іншої сторони (або сторін). Таким чином, зазначений контракт у формальній чи неформальній формах передбачає дисбаланс інтересів на користь однієї сторони, що супроводжується істотним і негативним у суспільному вимірі соціально-економічним ефектом. У реальності такий дисбаланс полягає найчастіше у перерозподілі створюваної вартості на користь якоїсь однієї групи агентів за рахунок інших, але при цьому суспільство загалом втрачає набагато більше, ніж виграш хоча б однієї сторони. Таким чином, в основі універсальної економічної опортуністичної діяльності першочерговим є принцип порушення балансу інтересів різних груп агентів та створення конфлікту між ними. Останній має певне поле інтересів, їхній зміст, стан конфліктності, параметри конфліктності і т. ін.

Стосовно предмету даного дослідження, негативні соціально-економічні ефекти опортуністичної діяльності, які реально мають місце в сільському господарстві України, проявляються у наступному: 1) руйнації інфраструктури сіл; 2) деформації ринку праці на селі; 3) різкому відставанні рівня якості життя на селі; 4) обмеження продуктивності галузі; 5) руй-

Таблиця 1. Визначення основних груп агентів та опортунізму в аграрному соціумі

Основні групи агентів		Рівень економічної влади	Суспільні очікування (детермінанта ідеальної поведінки)	Детермінанта реальної поведінки	Сутність і причини опортунізму
Держава	Уряд та його регіональні уповноважені	Високий	Здійснення ефективної регулятивної суспільно схваленої політики	Здійснення макро-регуляторної політики за рахунок інтересів селян і сільських громад	Лобіювання інтересів великого бізнесу і неефективний менеджмент
	Місцеве самоврядування	Низький	Ефективний захист інтересів громад	Відсутність чіткої можливості та ініціатив до здійснення очікуваних функцій	Обмежені правові можливості і неефективний менеджмент
Бізнес	Великий	Високий	Створення повноцінної робочих місць, здійснення економічних та соціальних функцій відповідно до майнового статусу	Максимізація прибутковості за мінімізації соціальних функцій	Можливість реалізувати економічну владу без санкцій і бар'єрів
	Середній	Середній		Тяжіння до ренто-орієнтованого типу поведінки	Відсутність належних соціально-економічних умов та психологічний фактор
	Малий	Низький			
Аграрний соціум	Заможні прошарки	Низький	Здійснення додаткових соціально-економічних дій, обумовлених підвищенням матеріальним статусом, активна економічна роль	Тяжіння до ренто-орієнтованого типу поведінки	Психологічний фактор
	Середній клас	Низький			
	Бідні верстви	Низький		Зміна способу життя на економічно активний і суспільно схвалений	
Громадські, конфесійні, політичні організації	Відсутня чітка диференціація	Низький	Здійснення суспільно схвалених соціальних функцій, економічно не детермінованих урядовими і бізнесовими інститутами	Тяжіння до політизації громадської діяльності за рентним типом поведінки	Відсутність належних інституційних традицій

Джерело: авторські дослідження.

нуванні морально-етичних основ аграрного соціуму загалом. Таким чином ефекти опортунізму насамперед реалізується у матриці критеріїв між ринковою і соціальною результативністю.

Дана позиція може бути проілюстрована наступними аргументами. Так, як показали результати проведеного дослідження, принципова структуризація груп агентів, що є реципієнтами до аграрного сектору, може розглядатися в контексті поля конфліктності інтересів, очікувань з боку суспільства та інших груп агентів. Це дозволяє визначити симптоми, принципи опортуністичної діяльності кожної групи агентів, а також, відповідно, ідеальну модель поведінки та принципову схему переходу від опортуністичної до бажаної моделі. Так, вважаємо, що ключовими агентами є держава (з диференціацією як окремого агента місцевого самоврядування), структурованого за розмірами бізнесу, соціально стратифікованого селянства та неурядових організацій (табл. 1). Якщо останні перебувають лише у стадії інституціонального формування, то позиції і соціально-економічні характеристики всіх інших є достатньо зрозумілими на даний час.

Звертаємо увагу на важливі змістовні ролі фактору рівня економічної влади окремих груп агентів. Так, для аграрного соціуму неприйнятною залишається ситуація низького

рівня такої влади основних за чисельність груп агентів, що представляють українське селянство. Це обумовлює по суті найбільш типову і загальну за функціональним впливом модель опортунізму, яка полягає у можливості проводити політику максимізації прибутковості великого бізнесу за мінімізації здійснення ним соціальних функцій за умов сприятливого типу недосконалої конкуренції та регулятивної політики.

З іншого боку, хотіли б підкреслити, що негативну модель економічного домінування великого бізнесу не є єдиною причиною існуючої ситуації. Окрім традиційно деструктивної в цілому, як вважаємо, національної аграрної регулятивної політики галузі, не менш важливим стало поширення рентоорієнтованого типу поведінки — щодо економічної активності та загалом способу життя — практично всіх груп селян. У нашому розумінні рента представляє собою актив, який не потребує спеціальних зусиль для забезпечення отримання дивідендів від його використання/володіння. До класичних прикладів ренти при описі моделі опортунізму в аграрному соціумі України можна віднести найбільш поширену серед селян схему передачі земельних паїв у користування великому і середньому бізнесу. Ситуація, коли селяни отримують фіксований дохід (хоч і відносно незначний) від такої передачі земельних паїв, а не шукають альтернатив використовувати

Таблиця 2. Усереднені показники репрезентативної сільської громади

Показники	Реальний стан	Ідеальний (потенційно можливий за сприятливих умов) стан
1. Чисельність населення, осіб	560	X
2. Частка населення непенсійного віку, %	близько 60,0	85,0
3. Рівень зафіксованого безробіття, %	близько 25,0	5,0
4. Кількість фермерів на 1000 жителів	близько 1,0	2,5
5. Кількість офіційно зафіксованих приватних підприємств на 1000 жителів	близько 1,4	до 30,0
6. Кількість бюджетних робочих місць, % до загальної чисельності	3,5	4,0
7. Кількість робочих місць, створених в результаті діяльності агрохолдингів і середніх за розміром с.-г. підприємств, % до загальної чисельності	5,0	5,0
8. Кількість робочих місць, створених в результаті діяльності малого бізнесу, % до загальної чисельності	17,0	45,0

Джерело: авторські розрахунки за даними статистичного щорічника по Вінницькій області.

їх самотужки можливо більш прибутково, є яскравим прикладом опортунізму. Як свідчить практика, пересічна родина у сільському населеному пункті Центральної України, маючи декілька земельних паїв, наближається або й перевищує за землезабезпеченістю показники середньої ферми Західної Європи (близько 20 га). Причини зазначеного традиційно зводяться у науковій літературі до наявності несприятливих законодавчих та соціально-економічних умов ведення малого бізнесу на селі. Однак ступінь лібералізації економічних відносин в Україні набагато, як вважаємо, перевищує аналоги у великій кількості інших країн (наприклад, КНР), де рентоорієнтована поведінка є скоріше виключенням. Ця сфера питань безпосередньо належить до факторів інституційної природи (в табл. 1 наведено назву "психологічні фактори"). Ця акцентуація означає, що селянство не слід розглядати як групу агентів, що — умовно кажучи — є об'єктом експлуатації і соціально-економічної сегрегації. В реальності претензії до типу поведінки українського селянства є не меншими аніж до психології і поведінки бізнесу чи держави. Відповідно інституційні зміни вимагатимуть і можуть бути реалізовані за взаємоузгодженого процесу зміни поведінки всіх груп агентів.

Слід особливо підкреслити, що формалізація опортуністичних відносин (так само як і інших) передбачає належність до певного типу контрактних відносин. Так само і переходу від опортуністичної до ідеальної або більш конструктивної моделі економічних відносин передуватиме зміна сутності контрактів між основними групами агентів.

Емпіричне відображення економічної ціни опортунізму може бути ілюстрованим на прикладі цифр, наведених у таблиці 2.

У даному разі представлено усереднення певної групи показників репрезентативного села Вінницької області на даний час. Наше ба-

чення ґрунтується на припущенні про те, що реальний розвиток українського села буде визначатися передусім за рахунок малого бізнесу. Таке бачення обумовлене останніми тенденціями на прикладі сіл Жмеринського і Вінницького районів Вінницької області за 2007—2014 рр., які яскраво продемонстрували відсутність істотного впливу діяльності агрохолдингів чи державних програм на стан сільських громад. Слід зауважити, що прогнозовані показники новостворених робочих місць стосуються постійних; в реальності до цього слід додати у 2—3 рази більшу кількість сезонних робочих місць. Особливо слід зазначити, що аналізування тренду розвитку ситуації за останні десятиліття дозволяє стверджувати, що перспективи розвитку сільських громад обумовлені насамперед ступенем активізації широко диверсифікованого малого бізнесу та капіталізації на основі фінансових потоків, що формуються саме в місцевих економіках. Використання цієї обставини у процесі корегування регулятивної політики представляється ключовим.

ВИСНОВКИ

Особливий характер ринкового реформування аграрного сектора України обумовлений унікальним співвідношенням впливу як економічних, так і неекономічних факторів. Пояснення та ідентифікація таких факторів полягає у методологічному полі інституційної теорії. Загальна наша позиція передбачає, що принциповим дисфункцією ринкових реформ стало формування як масового явища опортуністичної моделі поведінки з боку практично всіх агентів аграрної сфери. Запропоновано концептуальне визначення даного поняття у системі координат оцінювання різниці між очікуванням певної поведінки та її реальністю. Ефект такої діяльності має конкретний економічний вираз і потребує належного наукового обґрунтування.

Перспективи подальших досліджень полягають у визначенні методичних основ аналізування опортунізму та створенні переконливої моделі інституційних змін, яка б мала належну прикладну інтерпретацію.

Література:

1. Мороз О.О. Інституціональна система аграрної економіки України: монографія / О.О. Мороз. — Вінниця: УНІВЕРСУМ — Вінниця, 2006. — 438 с.
2. Шпикуляк О.Г. Інституції аграрного ринку: монографія / О.Г. Шпикуляк. — К.: ННЦ ІАЕ, 2009. — 480 с.
3. Дубініна М.В. Інституціонально-структурні зміни в аграрному секторі економіки України: управлінський аспект: монографія / М.В. Дубініна. — Миколаїв, 2013. — 352 с.
4. Усюк Т.В. Інституційні засади розвитку сільського підприємництва: автореф. дис... к-та екон. наук: 08.00.03 / Т.В. Усюк; Житомир. агрокол. у-т. — Житомир, 2014 — 21 с.
5. Дубініна М.В. Управління інституційно-структурною трансформацією аграрного сектору економіки України: автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.00.03 / М.В. Дубініна; Микол. нац. агр. у-т. — Миколаїв, 2013. — 41 с.
6. Мамчур В.А. Формування і розвиток інституцій аграрного ринку: автореф. дис... к-та екон. наук: 08.00.03 / В.А. Мамчур; ННЦ "Інститут аграрної економіки" НААНУ. — Київ, 2014 — 21 с.
7. Мороз О.В. Опортуністична діяльність в аграрному секторі України як конфліктоутворюючий фактор [Електронний ресурс] / О.В. Мороз, В.М. Семцов, Г.С. Кукель // Ефективна економіка. — 2014. — № 10. — Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua>
8. Современная идеологическая борьба: Словарь / Под общ. ред. Н. В. Шишлина; сост. С. И. Беглов. — М.: Политиздат, 1988. — 431 с.
9. Словник іншомовних слів / За ред. члена-кореспондента АН УРСР О.С. Мельничука. — К.: Головна редакція "Українська радянська енциклопедія", 1977. — 776 с.
10. Корнейчук Б.В. Институциональная экономика: учебное пособие для вузов / Б.В. Корнейчук. — М.: Гардарики, 2007. — 255 с.
11. Милгром П. Экономика, организация и менеджмент: В 2-х т. / Милгром П., Робертс Дж.; Пер. с англ. под редакцией И.И. Елисевой, В. А. Тамбовцева. — Спб.: Экономическая школа, 2001. — Т. 2. — 422 с.
12. Тамбовцев В.А. Теории государственного регулирования экономики: учеб. пособие / В.А. Тамбовцев. — М.: Инфра-М, 2009. — 158 с.

— (Учебники экономического факультета МГУ им. М.В. Ломоносова).

References:

1. Moroz, O.O. (2006), Instytutsionalna sistema ahrarnoi ekonomiky Ukrainy [Institutional System of Agricultural Economics Ukraine], Universum, Vinnytsia, Ukraine.
2. Shpykuliak, O.H. (2009), Instytutsii ahrarnoho rynku [Agricultural Market Institutions], ІАЕ, Kyiv, Ukraine.
3. Dubinina, M.V. (2013), Instytutsionalno-strukturni zminy v ahrarnomu sektori ekonomiky Ukrainy: upravlins'kyj aspekt [Institutional and structural changes in the agricultural sector of Ukraine: administrative aspect], Mykolaiv, Ukraine.
4. Usiuk, T.V. (2009), "Institutional Framework of Rural Entrepreneurship", Ph.D. Thesis, Economy, Zhytomyr. ahrokol. u-t., Zhytomyr, Ukraine.
5. Dubinina, M.V. (2013), "Office of Institutional and structural transformation of the agricultural sector of Ukraine", Ph.D. Thesis, Economy, Mykol. nats. ahr. u-t., Mykolaiv, Ukraine.
6. Mamchur, V.A. (2014), "The formation and development of agricultural market institutions", Ph.D. Thesis, Economy, Instytut ahrarnoi ekonomiky, Kyiv, Ukraine.
7. Moroz, O.V. Semtsov, V.M. and Kukel, H.S. (2014), "The opportunist activity in the agricultural sector of Ukraine as a conflict-creating factor", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 10, available at: <http://www.economy.nauka.com.ua> (Accessed 3 Nov 2014).
8. Shyshlyn, N. V. (1988), *Sovremennaiya ydeolohycheskaia borba: Slovar* [Modern ideological struggle: Dictionary], Polytyzdat, Moscow, Russia.
9. Melnychuk, O. S. (1977), *Slovnyk inshomovnykh sliv* [The dictionary of foreign words], *Ukrains'ka radians'ka entsyklopediia*, Kyiv, Ukraine.
10. Kornejchuk, B.V. (2007), *Institutsional'naya ehkonomika: uchebnoe posobie dlya vuzov* [Institutional Economy: Study certainly appreciate for Colleges], Gardariki, Moscow, Russia.
11. Milgrom, P. (2001), *Ekonomika, organizatsiya i menedzhment* [Economy, Organization and Management], Spb.: Ekonomicheskaya shkola, Moscow, Russia.
12. Tambovtsev, V. L. (2009), *Teorii gosudarstvennogo regulirovaniya ehkonomiki: ucheb. posobie* [Government regulation theory: a tutorial], Infra-M, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2015 р.